

APOKALYPTICKÉ MOTIVY VE VIZÍCH KRISTÝNY PONIATOWSKÉ A JEJICH VÝZNAM

Pavel Heřmánek

APOCALYPTIC MOTIVES IN VISIONS OF KRISTÝNA PONIATOWSKÁ: This article was inspired by the study of German researcher Wilhelm Schmidt-Biggemann about Comenius' political apocalyptic – a concept which is used in commentaries to his famous edition of prophecies *Lux in tenebris*, 1657 (prophecies of Kryštof Kotter, Kristýna Poniatowská and Mikuláš Drabík). In his study Schmidt-Biggemann tries to analyse some of the visions – in the case of Kristýna Poniatowská it is the vision from 23rd January 1628. After a brief biographical preface about the young visionary the author strives to analyse the most important apocalyptic motives in all the Poniatowská's visions. Thus, he focuses on the main apocalyptically toned figures in the revelations, the unusual motif of the Book and then the topic of destruction of all the godless people, which hangs together with the motif of a ruler chosen by God. The variety of apocalyptic themes closes by personification of Kristýna as the dispersed church and mainly by her identification with the figure of Christ's Bride. Primarily these two components give Poniatowská's revelations a symbolic dimension and thus cannot be perceived as just politically-confessional anti-catholic prophecy, but could be read even later as some kind of religious poetry in prose.

Úvod

Jednou z cest, jak porozumět složitému fenoménu prorockých revelací, které schraňoval, překládal, vydával, šířil, v případě Drabíka inspiroval a především komentoval Jan Amos Komenský, je obsahově velmi bohatý a široce pojatý článek německého badatele Wilhelma Schmidta-Biggemanna o eschatologii, resp. slovy badatele o *politické apokalyptice* Jana Amose na základě jeho známé edice proctví Kryštofa Kottera, Kristýny Poniatowské a Mikuláše Drabíka ve svazku *Lux in tenebris* (1657).¹ Biggemann v rámci své definice *Comenius politische Apokalyptik* poukazuje nejdříve na kontext eschatologického myšlení v říši před a v počátcích Třicetileté války,

¹ Wilhelm Schmidt-Biggemann, *Comenius' politische Apokalyptik. Die Prophetien-sammlung „Lux in tenebris“ und die Habsburger*, SCeH 32 (2002), č. 67–68, s. 52–69 (dále jen: Schmidt-Biggemann, *Politische Apokalyptik*).

v bodech načrtává základní komponenty protestantské eschatologie, resp. politické apokalyptiky² a poté se již soustředí na Komenského shrnující interpretaci vizí v *Lux in tenebris*, kde mimo jiné rozebírá i některé konkrétní revelace. V případě Kristýny Poniatowské se jedná o vizi z 23. ledna 1628.

Německý badatel rozebírá pro ilustraci jen jedno jediné zjevení mladé dívky, na podrobnější rozbor jednotlivých vizí není již v jeho shrnujícím článku samozřejmě patřičný prostor. Z tohoto důvodu jsem se pokusil kromě nutného a stručného biografického úvodu o vizionáře především o určitou soustavnější analýzu apokalyptických motivů ve všech vizích, neboť tato analýza nebyla dosud provedena. Na její důležitost ovšem upozorňoval ve svém průlomovém článku ohledně revelací historik Josef Válka již v roce 1977.³ Tematická analýza apokalyptických motivů ve zjeveních také čtenáře uvede v jednoduchý, básnický laděný svět naplněný symboly, ve kterém se Poniatowská ve svých imaginativních revelacích ocitala.

Kristýna Poniatowská

Prorockou aktivitu mladé šlechtické dívky polského původu Kristýny Poniatowské⁴ (1610–1644) rámuje počátek jejích vizí na Horní Branné u Jilemnice v Podkrkonoší v listopadu 1627. Tam se dívka nadaná prorockým duchem setkala s Janem Amosem Komenským, který pobýval zrovna na neďaleké Bílé Třemešné u šlechtické rodiny Sadovských ze Sloupna. Komenským, na něhož vize, které se zpočátku odehrávaly na zámku paní Angelíny Zárubové z Hustřířan, udělaly velký dojem, dění okolo Poniatowské pečlivě zaznamenával. K pozorování vybízel i další bratrské kněží a všechny přítomné na Branné.

² Politická apokalyptika představuje dle Schmidta kromě militantně-teologické a antihabsburské rétoriky především: „in der Bibel die Merkmale geistlicher Politik zu finden, mit denen der Endkampf der Gegenwart bestritten werden könnte. Hier liegt die Ursache der apokalyptischen Interpretation der Politik mit biblisch-prophetischen Mustern“ – Schmidt-Biggemann, *Politische Apokalyptik*, s. 54.

³ Josef Válka, *Problém výkladu revelací v Komenského životě a díle*, SCeTH 17 (1977), s. 114–119.

⁴ Kristýna byla dcerou Žofie Pawlowské z Pawlowa a původně polského mnicha z řádu bernardinů Juliána Poniatowského, který posléze konvertoval k luterství a nakonec vstoupil do Jednoty bratrské, kde po roce 1618 působil jako učitel na bratrské škole v Mladé Boleslavi. Určité poznámky o Poniatowském a jeho rodině se vyskytují v nedávno vydané edici dopisů bratrského biskupa Matouše Konečného od Jiřího Justa – Jiří Just (ed.), *Archiv Matouše Konečného. Svazek I. Část 1. Kněžská korespondence Jednoty bratrské z českých diecézí z let 1610–18*, Praha: Scriptorium, 2011, s. 33–34, 44, 296 (biografická poznámka).

Svědectví o revelacích dívenky spjatých od 11. ledna 1628 s hystericko-epileptickými záchvaty vydal např. také Komenského pozdější přítel v Lešně, doktor a polyhistor skotského původu Jan Jonston: jedná se o francouzský spisek *Histoire en forme de Journal*⁵ či *Relation tres veritable*.⁶ Kritickou zprávu zanechal i lékař polského krále Matyáš Vechner ze Všova, který se účastnil improvizovaného lékařského kolegia ohledně Kristýny v polském Lešně v dubnu 1628 z podnětu majitele Lešna Rafaela Lesczyńskiego, jenž považoval Kristýnu přes matku Žofii Pawlowskou z Pawlova za svou vzdálenou příbuznou.

Vrcholem prorocké aktivity Poniatowské je období od prosince 1627 a zvláště pak leden 1628, kdy má dívenka nejvíce (23 vizí téměř v řadě) a nejrozsáhlejší zjevení a dochází i ke známé prorocké misi na dvůr vévody Albrechta z Valdštejna, jehož smrt prorokyně ve zjevení z 25. ledna 1628 i v pozdějším méně známém snu z prosince 1628 předpovídá. Pokud se ovšem vévoda neobrátí k pravé víře a pokání a neupustí od pronásledování evangeliků... Právě v této době dochází také k exilu četných bratří včetně Komenského a rodiny Sadovských ze Sloupna do polského Lešna, kam čeští bratří zaměřili už po roce 1547 po prvním neúspěšném stavovském odboji proti Habsburkům.

Poniatowská se v Lešně stává Komenského schovankou a svým vizionářstvím vzbuzuje značnou pozornost u místních obyvatel. Ve vedení Jednoty naopak její prococtví vyvolávají spíše nedůvěru a reálné obavy z negativních reakcí katolické strany, jak vyplývá z usnesení bratrských synod z roku 1629.⁷ To Komenskému ovšem nebránilo v šíření prococtví. S bratrskou synodou z března 1629 souvisí i Komenského traktát na obhajobu Poniatowské – původně české dílko *O pravých a falešných prorocích*,⁸ kterému

⁵ *Histoire En forme de Iovrnal, Des Admirables Visions, Et Reuelations d'une ieune Damoiselle de Boheme, nommee Christine Poniatoue de Duchnik ... Imprimé a Arnheim. L'an de grace 1629 ...* (předmluva Adriana Venela je datována 8. lednem 1629) – NK v Praze, sign. 21 J 793.

⁶ *Relation tres veritable et miraculeuse d'une ieune fille de Boheme, Demeurant a present a Lesno en Pologne, Laquelle, depuis un an en ca a eu diverses extases, et revelations, A Geneve 1629, chez Pierre Aubert, Imprimeur ordinaire de la Republique. 1629* – Knihovna Czartoryskich v Krakově, sign. 25119.

⁷ Sipayllo, M. (ed.), *akta synodow roznowierzczonych w Polsce, Tomus 4, Wielkopolska 1569–1632, Warszawa 1997, s. 313–314, 319.*

⁸ Traktát se zachoval v latině jako *De veris et falsis prophetis e solis Scripturis S. instituta disqvisitio, Una cum applicatione ad moderna, nominatim Christinae Poniatoviae* – Lux e tenebris (1665), *Revelationes Christinae Poniatoviae*, ETF UK, sign. 1 M 215, s. 130–164.

zatím nebyla věnována patřičná pozornost. Zejména pak nebylo dosud přihlédnuto k eschatologickým argumentům Komenského, které vnášejí více světla do diskutabilních počátků chiliasmu Jana Amose.

Mimo jiné na působení Kristýny zaujme konflikt s velkým odpůrcem zjevení – paradoxně s vlastním otcem, teologem Juliánem Poniatowským – a jeho pozdější obrácení na základě osobního setkání s Kristýnou a jejími extázemi na Branné na konci roku 1627. Konflikt s otcem dává také nahlédnout do toho, jak silně a intenzivně Kristýna zakoušela své prorocké *Sendungsbewusstsein* (známý dopis otci). Nakonec i obrácený otec Poniatowski zanechal o stavu Kristýny pravděpodobně z větší části autentické a dosud nevyužité svědectví.⁹

Na průběhu zjevení čtenáře rovněž zaujmou nejen Komenským podrobně popsané zvláštní tělesné projevy Kristýny během vizí, které mají díky typické teatralitě a svébytné roli těla své pozoruhodné styčné body a paralely s anglickými i německými vizionářkami ze 17. století, ale samozřejmě i se středověkými extatickými vizionářkami. Pozoruhodné skutečnosti a četné paranormální jevy se odehrávaly i při zápisu vizí samotnou prorokyní (pozoruhodná paměť a inspirovanost Duchem) s tím, že jediný originální autentický vlastnoruční exemplář těchto zjevení, který schraňoval osobně Komenský a Kristýně ho jen propůjčoval k zápisu, se bohužel nedochoval. Všechny edice revelací však vychází právě z něho včetně cenného rukopisného sborníku české exulantky v Hofu Anny Alžběty Janovské, ze kterého v naší studii převážně cituji.¹⁰

Epilogem revelací spjatých s chorobným stavem Kristýny, která trpěla hystericko-epileptickými záchvaty, je pak zvláštní událost údajné smrti a vzkříšení prorokyně v polském Lešně 27. ledna 1629, jež rezonovala např. mezi českými exulanty ve vogtlandském Hofu (Jan Jiří Harant z Polžic

⁹ Jedná se o spis: *Argumenta quibus ad credendum convincor, Revelationes Christinae Poniatoviae esse divinas: hoc est divinitus patefactas*. Komenský, kterému se dostal traktát do rukou z Poniatowského pozůstalosti na Náměšti nad Oslavou, ho vřadil do *Lux in tenebris* (1657), *Lux e tenebris* (1665), *Revelationes Christinae Poniatoviae*, ETF UK, sign. 1 M 215, s. 30–40 (dále jen *Lux e tenebris*) / srov. *Höchstverwundersame Offenbahrunge* (1711), ETF UK, sign. 1 M 177, s. 69–101 (dále jen *Offenbahrunge*) i do *Historie revelationum* (1659), NK, sign. 46 C 210, s. 51–61.

¹⁰ Vidění panny Kristýny Panatowské z Duchníku, Jagellonská knihovna v Krakově, sign. BJ Ms. Berol. Slav. Qu. 11. Kromě zjevení Poniatowské obsahuje sborník vize Kryštofa Kottera, Vavřince Pšerera a Jana Kregla.

a Bezdržic, Anna Alžběta Janovská) a saské Pirně (Esther Sadovská z Vchynic, Václav Nosidlo z Geblic).

Po této neobyčejné události prorocká aktivita Poniatowské končí a Kristýna vede až do smrti normální život. V roce 1632, tedy tři roky po skončení své prorocké aktivity, se vdává na synodě v Lešně za bratrského kněze Daniela Vettera-Strejce (syn Jiřího Strejce) a má s ním pět dětí, vede normální život a umírá v roce 1644 ve věku pouhých 34 let. V roce 1643 začínala Poniatowská pod vlivem svého nedůvěřivého okolí a uštěpačných poznámek o božskosti svých revelací pochybovat, mezi čtyřma očima však Komen-skému vyznala, že stále věří i přes posměšky okolí v jejich pravost.

Apokalyptické motivy ve vizích Kristýny Poniatowské

Nyní se pokusím o nástin základních apokalyptických motivů, které se ve zjeveních Poniatowské objevují:

1) Apokalyptika se projevuje již v podobě a rázu jednotlivých ústředních postav, které ve vizích vystupují. Nejdůležitějším průvodcem zjeveními je Stařec, v rukopise Vidění (1631) nazývaný „Starý“, jenž představuje bezpochyby aluzi na apokalyptickou postavu Věkovitého či doslova Starého dnů z knihy Daniel (Da 7,9–17). Stařec – Bůh Otec je spolu s Mládencem, Ženichem, Pánem – Kristem a třemi anděly jednou z hlavních postav vizí, dívku pobízí oním typickým „Pod“, uklidňuje ji a upozorňuje na obrazy, které by si měla zapamatovat. Ve snu z 29. listopadu 1627 přichází Stařec k Poniatowské se slovy: „Neboj se, však jsem já ten, kterýž jsem byl a kterýž sem a kterýž budu až navěky.“¹¹ A Kristýna se ve vizi ihned ptá i na Starcovo jméno a dostává následující odpověď: „A já sem ho žádala, aby mi své jméno oznámil, abych viděla. A on mi na to odpověděl: „Jméno mé jest Věčnost.““¹² Výslovně jako Starý dnů vystupuje Stařec v obsáhlé vizi z 23. ledna 1628, kdy Kristus – Pán před korunovací Bohem vyvoleného panovníka předestírá Kristýně podstatu svaté Trojice:

„... aj přicházíme k tobě dnes my, kterýž před očima svýma máš proto, abychom tobě ukázali rozdílnost naší, však jedinou podstatu, rovnost a moc Božství našeho vidíš, pak osoby tři tuto. Osoba tato jmenuje se Starý dnů“,

¹¹ Zj 1,8 – „... Pán Bůh, ten který jest a který byl a který přichází, Všemohoucí“ – viz i Ex 3,14. Vidění panny Kristýny Panatowské z Duchnfku, Jagellonská knihovna v Krakově, sign. BJ Ms. Berol. Slav. Qu. 11, pag. 145 B/8 (dále jen Vidění).

¹² Vidění, 145 B/8.

a ukázal na Starého. „Tato pak“, ukázal na sebe, „jmenuje se Slovo Otcovo věčné a tato osoba“, ukázal na tu osobu ohnivou, „jmenuje se Oheň nebeský a Duch pocházející od obou osob těchto“.¹³

Mládenec, Pán, Ženich, Syn Boží, Král králů, Král slávy – Ježíš Kristus je hlavní postavou vizí, a to ve dvou rolích. Vystupuje jako apokalyptický vládce, apokalyptický soudce, který ozařuje Kristýnu nesnesitelným jasnem, vyvolává svými promluvami zbožnou hrůzu, napětí a strach. On potrestá všechny bezbožníky a nevěrné zapsané v Knize hříchů (těmi jsou v dobovém kontextu míněni katolíci, potažmo papež a Habsburkové...), zachrání pronásledované, nyní rozptylované, ovšem od věčnosti vyvolené (těmi jsou zase myšleni protestanté – členové Jednoty a české evangelické církve), odstraní bezbožné církevní a světské vládce a konečně korunuje vyvoleného panovníka podle Božího srdce – Fridricha Falckého. Božská korunovace Fridricha se ve zjeveních opravdu symbolicky odehrává (viz Schmidtem-Biggemannem rozebíraná vize z 23. ledna 1628). Pán shromáždí národy západu a zvláště východu a severu proti bezbožnému jihu, Antikristu – papeži a císaři, resp. Habsburkům – a zasahuje do apokalyptického, posledního měření sil vojsk těchto stran světa (vize z 20. ledna 1628). V této rovině se ve vizích Pán podobá nejvíce obrazu nemilosrdně trestajícího, starozákonně pojatého Hospodina, Pána zástupů, ale často jeho vizuální podoba vychází právě ze Zjevení sv. Jana, jež ovšem čerpalo zase z prorocké knihy Daniel.

Kristus dokáže být v průběhu některých zjevení ale také Ženichem své vyvolené Nevěště – Jednotě, resp. české církvi (zvláště ve zjeveních z 18. ledna a 16. února 1628). V atmosféře posvátnosti, která prosycuje básnicky laděný text zjevení, se tak k mysteriu tremendum přidává i jisté mysterium fascinans,¹⁴ posvátné okouzlení.

Andělé představují další neodmyslitelnou součást vizí, nejčastěji se objevují hned na počátku zjevení v počtu tří a přinášejí s sebou velkou Knihu, ze které prorokyně pravidelně čte. Andělé, jež se obměňují a mění, působí ve vizích ve více funkcích – především však jako průvodci a bezprostřední účastníci děje.

2) Jednou z nejtypičtějších věcí je na zjeveních téměř od počátku již zmíněný motiv Knihy, kterou Poniatovská nazývá jinak také *Knihou tvých* (tj.

¹³ Vidění, 174 A/65.

¹⁴ Rudolf Otto, *Posvátno*, Praha: Vyšehrad, 1998, s. 26–53.

Božích) *rozsudků*.¹⁵ Tento motiv vychází z běžné apokalyptické představy, že vše bude spravedlivě souzeno na konci časů, osudy světa a všechny lidské skutky a hříchy jsou vepsány v knize (Da 7,10; 10,21 – *svitek pravdy*, 12,1; Zj 5,1; 13,8 – *knihy života*; 20,12; 21,27 – *Beránkova kniha života*). Korunovace Kristýny (která mimo jiné symbolizuje, doslova ztělesňuje rozptylovanou a pronásledovanou církev) s Ženicem – Kristem je ihned zapsána právě do Knihy a Poniatovská měla velmi často prikázáno v Knize číst, nebyla toho ale zpočátku schopna, postupně však z Knihy pravidelně čte za účasti andělů. Ve vizích se dozvídáme i o termínu *registra smrti* a Pán, Ženich – Kristus je nazýván *Vladařem těchto Knih*, jenž zapisuje všechny hříchy bezbožných, jež nemají naději na spásu, jsou ale i tací, kteří dojdou spásy díky pokání a milosrdenství...¹⁶

Čtení v Knize za přítomnosti andělů se postupně stává obvyklou součástí téměř všech vizí a Kristýna zažívá při čtení velké pohnutí. Proto, když jí Pán ve vytržení ze 13. července 1628 v Lešně, kdy již prorocká aktivita slábne a doznívá, odejmul dar čtení v Knize a věci v Knize zjevené jí vymazal z paměti za přítomnosti mladých bratrských teologů Pavla Concordia a Jana Darese, nesla to velmi těžce. Kristýna úpěnlivě prosila Pána, aby ji nechal nahlédnout alespoň do osudů Českého království, protože „to byla přece Kniha tvých rozsudků o věcech, které se mají stát od nynějška až do časů posledního soudu, při jejímž čtení jsem zažívala takové radosti“ (překlad autora).¹⁷

3) Ústředním bodem, stálým a stereotypně zmiňovaným útěšným momentem všech zjevení, kde převažují apokalyptické motivy a aluze zvláště na Zjevení sv. Jana, je zničení všech bezbožníků. Ve vizi z 27. prosince 1627 se Kristýna prochází krásným stavením až k místu, kde stojí oltář se zlatým svícem planoucím falešným světlem. Bíle oblečený Pán žhnoucí svatým hněvem ze svých úst oltář i svícen zničí a vyhladí tak obrazně všechny falešné, odporující Boží vůli – podle Zjevení sv. Jana svícen navíc symbolizuje církev (Zj 1,13; 2,1–5). Pán na bezbožné neustále vylévá pohár svého

¹⁵ Lux e tenebris, s. 107 – *Liber decretorum tuorum*/Offenbahrungen, s. 270.

¹⁶ „... věř mi, že z těch, kterýž tuto poznamenání jsou, žádný se neobrátil a nebude činiti pokání, ale zahynouti musí, protože se protiví ze zlosti Bohu a svatým jeho. Ale ještě jsou jiní, kteříž tuto nejsou zapsáni a těch nejsou tak hříchy vázání, protože se z neznámosti protiví Bohu a svatým jeho. Ti obrácení a zarmúcení budou ku pokání a užívání milosti“ – Vidění 149 B/16.

¹⁷ Lux e tenebris, s. 107/Offenbahrungen, s. 270.

hněvu, jejich konec se neodvratně blíží. Antikrist, papež, resp. katolická církev a Habsburkové, budou vyvráceni, svoboda pro pravou církev a Kristovy věrné brzy přijde, avšak ještě nepřišla. Přesto je zničení bezbožníků ještě v tom samém zjevení dále konkretizováno jako vyhlazení meči z východu a severu s třetím mečem Božích úst mezi nimi. O mečích pak Pán, jehož Stařec v závěru vize tituluje jako Krále králů nejmocnějšího (Král králů, Pán pánů – Zj 17,14; 19,16; Dt 10,17), promlouvá:

Přivedu je zdaleka, jeden bude od půlnoci a druhý od východu, meč pak třetí bude mezi nimi. A ten bude meč mezi nimi v ústech mých zabijíce každého bezbožného a všecky, kterýž se proti mně postavují pyšně, vyhladí z gruntu. Těmi meči já vyplním všecku bezbožnost, nešlechetnost, převrácenost a ohyznost i modloslužbu.¹⁸ (Motiv mečů pochází ze Zj 1,16; 2,12; 19,21 – ostrý dvousečný meč z úst).

Jindy (11. prosince 1627) přichází ozbrojený Pán, z hlavy mu tryskají plameny a do pravé ruky mu jeden z létajících andělů přinesl obrovský meč. Pán v rozhovoru s anděly mluví o zničení všech nevěrných bezbožníků, k jejichž potrestání využije národy severu a východu, slibuje brzké vysvobození Božích věrných, avšak hněv Boží „... ještě není doplněna míra jeho, zlost také bezbožných není ještě doplněna, ale dovršujíť bezbožní, aby potom tížeji odsouzeni byli“. V některých zjeveních se tedy stále opakuje schéma, jež v sobě skrývá určité napětí: brzy už jistě ano, ale ještě zcela ne.¹⁹

Ve zjevení z 11. ledna 1628²⁰ symbolizuje všechny bezbožné temný a hustý černý les spálený plameny až na popel a roznesený větrem, lesní temnoty odkazují na temnotu hříchů všech těch, kteří se od Boha odvrátili. Zde je schéma – brzy jistě ano, ještě zcela ne – již opuštěno a andělé vysvětlují Kristýně nemilosrdný Boží záměr:

¹⁸ Vidění, 154 B/26.

¹⁹ Vidění, 153 B/24, srov. Lux e tenebris, s. 16/Offenbahrunen, s. 31–35. Rovněž např. zjevení ze 17. ledna 1628: „Ale však dále co praví Hospodin: ‚Neboj se maličká loďko má nebo již nedlouho trvati bude soužení tvé, neboť zkazím všecky zhoubce a trapiče tvé a přivedu tě zase na místo tvé a vsadím tě hluboce, vštípím a rozdolám přepevně a utvrším brány věže tvé přesilně tak, aby tebou žádný z místa tvého pohnouti nemohl. Zapomeneš na žalost pro radost, kterouž já tobě způsobím, dámť tobě i pokoj, kteréhož sobě žádáš, jen maličko počkej, neboť již dobíhá hodinka, již v okamžení přijde hodinka vysvobození tvého žádostivého“ (Vidění, 165 A/47).

²⁰ Vidění, 156 A/29–158 A/33, Lux e tenebris, s. 45/Offenbahrunen, s. 113–117.

Není pak oheň ten vypuštěn proto, aby jen toliko předěsil tu sběh Satanovu a Antikristovu, ale k tomu cílí, aby pršel oheň ten, aby netoliko předěsil hmyz ten Satanů[v], ale aby jej dokonce z gruntu se vším bezbožným a převráceným hnízdem spálil a vypálil tak, aby ani znamení ovšem pak památky jaké po nich nezůstalo.²¹

Jeden strom v hustém lese neshořel jako ostatní, a to je právě ona malá vyvolená skupina, jež nepodlehla Bálovi a modloslužebnictví. Pro ni připravuje Pán své království, to jsou oni vyvolení věrní, kteří Bohem nebudou nakonec opuštěni.²²

Ještě názorněji a s nastíněním konkrétního politicko-strategického dosahu vidění, se dozvídáme o zničení Antikrista v heraldickém „lvím“ vidění ze 13. ledna 1628, kdy dva lvi, červený a modrý (poukaz na východní a severní národy), rozsápoou postupně dvouhlavého koně, orla, rozložitý strom a za pomoci třetího lva bílého jako sníh rozdrťí i velký dům. Tato vize je založena na tehdy velmi oblíbeném apokryfním zjevení o posledním apokalyptickém zápase orla se lvem z lesa ze 4. knihy proroka Ezdráše (heraldickými vizemi se doslova hemží i vize Kryštofa Kottera...). Stařec ve zjevení z 13. ledna ještě dodává na vysvětlenou, že oním „koněm, orlem, stromem i domem nic jiného nerozuměj než to veliký F. a P. (tj. císaře Ferdinanda II. a papeže) a celou tu sektu ďáblou a Antikristovu“, která bude již velmi rychle rozptýlena a zničena. Apokalyptičtí lvové z kmene Juda (Zj 5,5) jsou pak dle Starce Uhří, Tataři, Švédové, Dánové, Nizozemci, Benátčané, Angličané, Francouzi, Sasové (či Savojsťí) a Výmaršťí (či Valaši),²³ tedy velmi široké politické spektrum, které ve svém komentáři uvádí i další z bezprostředních pozorovatelů zjevení, již zmíněný doktor a polyhistor Jan Jonston.²⁴

²¹ Vidění, 156 B/30.

²² „I odpověděli mi andělové: „Na tyto již nepřijde hněv Boží, protože jsou chovaly v čistotě duše své a přinášely ovoce trpělivosti i v největším protivenství Pánu svému. Tiť jsou nesklaněly kolen svých před Bálem, též ani mysl jejich k modlářství se neuchýlila. Toť jest to maličké stáde, kterémuž se zalíbilo očí dáti království nebeskému, toť jsou ti Lotové spravedliví, pro něž a pro jejich úpění, volání a křivdu ukrátí Pán Bůh dnů zlych a odvedl je na stranu, když pátil hněv hrozný jeho. Tak aby vyvolení věrní jeho v pomstě těch bezbožných nezahynuli“ – Vidění, 157 A/31–157 B/32. Srov. Lux e tenebris, s. 46/Offenbahrunen, s. 116.

²³ Vidění, 160 A/38.

²⁴ Toto vidění komentuje ve své knize i Jana Hubková, *Fridrich Falcký v zrcadle letákové publicistiky. Letáky jako pramen k vývoji a vnímání české otázky v letech 1619–32*, Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta: Togga, 2010, s. 404–405. Hubková analyzuje především letáky a proroctví spjaté s postavou Lva ze severu. Široké spektrum politických sil

4) Všechna zjevení, jak jsme si již mohli všimnout, rámuje typická „geografie spásy“, záchrana vyvolených Božích. Především sever s východem, někdy i spolu se západem, samozřejmě s Boží pomocí a posvěcením, vyvrátí jih – Babylon, Nevěstku, Antikrista – papežství a císařství. To je základní přímočarý poselství, které Poniatowská dotvrzuje i svým symbolickým pohybem během vizí, kde je jí ukazována babylónská Nevěstka:

Potom jsem vstala a z místa toho, kdež jsme byli seděli a procházeli jsme se opět v zahradě té a Pán ukazoval mi strany světa jako půlnoční a východní též i západní a polední a řekl mi: „Od strany půlnoční a východní přijdou a přivalí se řeky veliké, s mnohým zlým na ty, kterýž nyní zle činí, neboť se již k tomu mají ti, kterýž k tomu ustanoveni jsou, aby táhli proti té Nevěstce babylónské smilné a opilé krví svatých a sedící na šelmě veliké (Zj 17,6; 18,24; 19,2).“²⁵

Zajímavé je, že v průběhu vize Poniatowská přesně určuje jednotlivé zeměpisné strany, ve skutečnosti pak není podle Komenského schopná na jednotlivé zeměpisné strany poukázat...²⁶

Na jednotlivé strany světa inspirována Zjevením sv. Jana se také obrací prorokyně v dopise ve formě trojúhelníku (poukaz na Boží Trojici), jenž napsala pod diktátem Pána:

Posadiv se na trávě, poručil mně se vedle posaditi a potom řekl mi Pán: „Piš listy do všech čtyř stran světa (Zj 7,1; 20,8) tak, jakž já tobě rozkáži.“ I psala sem tak, jakž mi ode Pána poručeno bylo, nejprv půlnočním a východním,

---

rozdívá i další Komenského vizionář Kryštof Kotter např. ve vidění z roku 1622 – Tamtéž, s. 387–388. Podobný výčet uvádí i Jan Jonston ve své zprávě, když se pokouší shrnout smysl zjevení Kristýny s poukazem na eschatologický aspekt revelací, které *konvenují* s názory moderních chiliastů: „Elle dit, que'environ l'an 1630 l'Eglise sera deliuree, le Pape, et la Maison d'Autriche, seront ruinés, et Frederich sera exalté, Que Dieu fera cet oeuvre par le moyen des Turcs, Tartares, Hongrois, Suedois, Danois, Hollandois, Anglois, Francois, Venitiens, Saxe Veimar. Qu'auant le dernier iour, et la fin du monde, passeront encor mille ans. Mais toutesfois, que le temps prefix est ignoré. Il semble qu'elle (tj. Poniatowská) conuient avec les modernes Chiliastes“ – Bilikiewicz, Tadeusz, *Jan Jonston* (1603–1675). *Zywoť i dzialanosc lekarska*, Varšava 1931, s. 182. Moment, kdy lvi trhají na kusy domýšlivého dvouhlavého orla, kterého setřásl ze stromu, je totožný se zmiňovanou vizí Kryštofa Kottera (1622), ale např. i s kolektivním viděním českých exulantů v Hofu, jež zaznamenal Jan Jiří Harant z Polžic a Bezdružic – na to poukazuje Vladimír Urbánek, *Eschatologie, vědění a politika. Příspěvek k dějinám myšlení pobělohorského exilu*, České Budějovice: Historický ústav FF Jihočeské univerzity, 2008, s. 224.

²⁵ Vidění, 167 A/51.

²⁶ To Komenský vyzdvihuje ve svém traktátu *De veris et falsis prophetis* (O pravých a falešných prorocích, 1629) – kvestie 42/3 (Lux e tenebris, s. 150–151/Offenbahungen, s. 397–398).

západním a naposledy poledním a složila sem všechny listy čtyři na způsob triangle a zpečetila pečeti třemi každý ten list.²⁷

Dopis ve tvaru trojúhelníku Poniatovská také píše pod vedením Pána i sama sobě a ukládá si ho do srdce na utvrzení a zvnitřnění svých zjevení.²⁸ Zároveň jde v geografii spásy, jež proniká zjeveními, i o vyjádření vnímání prostoru, který je chápán na základě biblických pasáží z proroků, zvláště apokalypticky laděného Daniela (schéma čtyř monarchií s tou nyní vyvolenou – severní – aluze na roli Švédska ve válce) a především na základě apokryfního 4. Ezdráše (k. 11; 12) a Zjevení sv. Jana v kontextu s reálnými nadějemi, které vycházely z tehdejší mocenské konstelace v Evropě v rámci Třicetileté války.

Pro takovou geografii spásy je příznačná známá výzva Pána k severu a východu z 23. ledna 1628, aby provedli Boží trest. Samotnému apelu předchází detailní prokreslení zvrácené moci papeže a císaře Ferdinanda. „Protož pod půlnoci a příd' východe k rozkazu mému a shazte ty pyšné dolů ze stolic jejich a polámejte i ty stolice jejich s nimi, neboť jsou poškrvněné nespravedlností a ukrutností i hříchem velikým.“²⁹ A opravdu znenadání se objevují obrovští muži od půlnoci (severu) a východu a shazují pyšné vládce z jejich trůnů, které následně lámou na kousky zatímco postižení: „... váleli se v prachu a říčeli jako volové a volali: ‚Spravedlivý jsi Pane nebo si nám hodně odplatil podle skutků našich.“³⁰

5) S vnímáním prostoru ve vizích souvisí role Bohem vyvoleného a korunovaného panovníka, jenž nastoupí potom, co Bůh prosadí svou vůli a odstraní své odpůrce. Ve vizi z 20. ledna 1628, jež trvá celých pět hodin (je to spolu s vizí z 31. prosince 1627 nejdelší zjevení vůbec), pozoruje Kristýna se Starcem lýtý boj, apokalyptickou bitvu, poslední osudové měření sil mezi severem, východem a jihem z vrcholu velké hory. Po skončení bitvy, kterou jakož i chování Poniatovské Komenský neponechává bez za-

²⁷ Vidění, 168 A/53 – 168 B/54.

²⁸ „Slova pak listu toho ke mně vztahovala se, jimiž jsem zmocňována a posilována byla ku práci další k jakoby Pánu líbilo se mně užítí, a též i pro lepší toho, což se mi zjevuje pamatování a v srdci i paměti skládání a bedlivější rozvažování skutků Božích napomínána jsem byla“ (Vidění, 167 A/51).

²⁹ Vidění, 175 B/68. Lux e tenebris, s. 72/Offenbahrunen, s. 183. Tento výrok se objevuje i jako citát na úvodní rytině předcházející revalacím Poniatovské v Lux e tenebris. Komenský komentuje příslušnou pasáž v Lux e tenebris (Lux e tenebris, s. 75).

³⁰ Zj 2,23.

jímavé interpretace a vztahuje ho retrospektivně na politicko-vojenskou situaci ve střední Evropě ve 30.–50. letech,³¹ vyzývá Stařec Kristýnu, aby přiměla sedm vůdců vítězných vojsk k dosazení jeho pokorného služebníka na královský trůn. Kdo je tímto vyvoleným panovníkem je zřejmé: jde o vypuzeného českého „zimního krále“ Fridricha Falckého. V dalším zjevení z 21. ledna 1628 totiž andělé Kristýně říkají: „Tož že uhlédáš zase sedícího F. na stoličce královské a korunu kvetnouti na čele jeho.“³² Ovšem už ve vizi z 27. prosince 1627 prohlašuje Bůh: „Srazím též pyšného, převráceného, i posadím služebníka svého, kterýž se mně bojí a po cestách mých chodí. Tomu já dám sceptrum do ruky jeho, též taky i moc, abych nedopouštěl se rozmáhati nešlechtnosti, nad tím odpočine požehnání mé, ten bude spravovati lid můj.“³³ Nastane čas míru a radosti pro Boží lid a věrní budou se svým Bohem věčně stolovat. V dalších vizích se toto schéma konkretizuje na protiklad z Boží vůle dosazovaného Fridricha a pyšného Ferdinanda. Na konci vidění o míru a pokoji církví po zničení Babylónu vyslyší Bůh křik svých věřících, způsobí zánik starého nadutého hada Ferdinanda a pokorný Fridrich bude vládnout, neboť on je „zelenající se olivovník před tváří Boha“.³⁴

Motiv vyvoleného panovníka dosahuje svého vrcholu ve vizi z 23. ledna 1628,³⁵ kterou ve svém článku o Komenského politické apokalyptice uvádí i Wilhelm Schmidt-Biggemann.³⁶ Po expozici svaté Trojice se najednou na trůnech objevují císař Ferdinand a papež, mnoho lidí jim líbá nohy a nosí

³¹ Tematika bitev podnítila Komenského v *Lux e tenebris* (1665) k zajímavé interpretaci: Kristýna byla během vize z 20. ledna čtyřikrát poděšená, Komenský se proto domnívá na základě identifikace Kristýny a evangelické církve, že toto chování může znamenat čtyři oslabení evangeliků, které vzápětí uvádí: situace po smrti Gustava Adolfa (1632), po bitvě u Nördlingen (1634), po Vestfálském míru (1648) a po rozpadu koalice půlnočních (Švédsko) a východních (Sedmíhradsko) v roce 1656 – *Lux e tenebris*, s. 63/*Offenbahrunen*, s. 160. Při druhém zamyšlení nad proroctvími a jednotlivými bitvami a neúspěchy švédských armád ve 30. a 40. letech se Jan Amos zamýšlí v silně providenciálním duchu i nad naplňováním proroctví, vždyť v Božím díle: „není nic nadarmo, nic nepomine ani v nejmenším bodičku“ (překlad autora), *Lux e tenebris*, s. 108–109/*Offenbahrunen*, s. 273–275. Interpretace Komenského tak osciluje mezi velmi obecným výkladem revelací v různých předmluvách a mezi snahou o přímé aplikace na současnou situaci evangelické církve i po oficiálním konci zjevení z 28. října 1628 a po konci reálných nadějí na návrat do vlasti z přelomu let 1631–1632.

³² Vidění, 172 A/61.

³³ Vidění, 154 B/26.

³⁴ *Lux e tenebris*, s. 92/*Offenbahrunen*, s. 232.

³⁵ Vidění, 174 A/65–177 A/71, *Lux e tenebris*, s. 71–73/*Offenbahrunen*, s. 179–186.

³⁶ Schmidt-Biggemann, *Politische Apokalypitk*, s. 65–67.

zlaté dary. Pán líčí jejich zvrácenou moc a po jejich vyhlazení se před Kristýnou objevuje právě Fridrich, jenž rozkvetl jako strom a Kristýna zvolala opět na motivy žalmu 52: „Ty jsi olivovník rozkvétající před tváří Boží.“ Znenadání se z nebe snáší krásný trůn a Bůh vyzývá dva velké muže, aby na něj překvapeného Fridricha odvedli: „On Fridrich šel polehku jakoby nesměl a jakoby k tomu on nepřináležel aneb se s ním něco nového dalo.“³⁷ Před zraky Kristýny se pak odehrává za útešných slov božská korunovace zpečetěná po promluvě Hospodina zášlehem ohně Ducha svatého a Fridrich Trojici na závěr vděčně adoruje – analogie s vizemi Kottera³⁸ a dobovými korunovačními mincemi z roku 1619 je nasnadě.

6) Zjevení z 19. ledna 1628³⁹ se již přímo týká exilu Jednoty (české církve) do Polska, Saska a Uher: k Poniatowské přichází do zahrady sám Pán – Kristus, s Kristýnou si sednou do trávy a Pán jí poroučí, aby napsala dopisy do čtyř stran světa – k půlnoci a východu, aby byli svolnější k uskutečňování vůle Boží a neupřednostňovali svůj rozum. Výzvu měla dívka napsat i k západu, jihu oznámila prokletí a věčný zánik, dopisy srovnala do trojúhelníku, zapečetila a předala andělským posílům. Odměnou za vykonanou práci jí byla procházka s Pánem, při níž na jeho pokyn Kristýna pozře malou knihu (Zj 7,1; 20,8) – zde Poniatowská přímo ve vizi realizuje známý apokalyptický motiv pozření, zvnitřnění. Během procházky se pojednou před Kristýnou objevily šaty, Pán jí přikázal, aby si z nich udělala raneč a šla směrem k půlnoci (Komenský poznamenává – do Míšně a Polska) a směrem k východu (do Uher),⁴⁰ kde viděla velké zástupy rozptýlených lidí (exulantů) obou pohlaví modlících se k Bohu. Pravou církev, Kristýnu, prožívající rozptýlení a těžká pronásledování, Bůh ale úplně neopustí, následuje proto útešná scéna se stavbou nové krásné budovy a plodivé vinice. Na závěr zjevení Pán Poniatowskou vyzval k pohledu na zbudovaný dům a hned společně opět spatřili zástupy lidí, jak zpívají žalm 98 „Zpívejme Pánu novou píseň, neboť činí zázraky“ za použití nejrozličnějších hudebních nástrojů. „I řekl mi Pán: „Aj již sem splnil lidu svému sliby své, když

³⁷ Vidění, 176 A/69.

³⁸ Této souvislosti si ve své studii všímá i Wilhelm Schmidt-Biggemann, *Politische Apokalyp-tik*, s. 65–67.

³⁹ Vidění, 168 A/53–169 B/56; Lux e tenebris, s. 58–61/Offenbahrungen, s. 147–154.

⁴⁰ Komenského poznámka v podtitulu revelace: „... Migratio Exulum praefiguratur, primo ad Septentrionem (in Misniam, Poloniam) ... Deinde ad Ortum (in Hungariam)“, Lux e tenebris, s. 59/Offenbahrungen, s. 150.

sem jemu způsobil pokoj a dal to, aby mně sloužiti mohli v svatosti a spravedlnosti, protož oslavujž mně již vyvolená vinnice má a vyvyšuj jméno mé navěky.“⁴¹

7) Důležitou, vlastně centrální roli hraje ve zjeveních motiv krásného Ženicha – Krista a půvabné Nevěsty, církve – Kristýny. Toto téma se objevuje prakticky od počátku a i v něm se projevují apokalyptické motivy. Hned ve druhé vizi z 23. listopadu 1627⁴² za přítomnosti Komenského a šlechtičny Esther Sadovské ze Sloupna se nejdříve Poniatowská objeví v krásném městě prosyceném hudbou (snad aluze na Nový Jeruzalém). Rázem překvapí dívku bíle oblečený Stařec s holí a oznámí jí Boží vyvolení parafrází pasáže z proroka Jeremiáše (Jer 1,5) a Izajáše (Iz 49, 1), která se objevuje i u Kryštofa Kottera: „... já tebe znám dřív než si se na svět narodila.“⁴³ Stařec vyzve Kristýnu k následování, ocitnou se uprostřed paláce, kde stojí bíle ozdobený stůl a u něj krásný mládenec, vše je přichystáno ke svatbě (Zj 19,7–8). Z Ženicha vycházejí paprsky světla a hledí upřeně na prorokyni. „Ten pak Ženich hleděl stále na mně a já nemohši pro blesk hleděti na tvář jeho, řekla sem: ‚Jaký to blesk obličej je jeho‘, a Stařec řekl: ‚Oči jeho jsou tisíckrát jasnější než slunce‘ (Zj 1,13–16; 2,8), a já řekla: ‚Nenlíž to Syn Boží?‘ (Zj 2,8), a on řekl: ‚Jest.“⁴⁴ Další den⁴⁵ v pěkné zahradě, kam se protáhla úzkou cestou, se odehrává korunovace Kristýny a krásného Ženicha, ihned na začátku vizí je tak zaslíbena právě vyvolené církvi, jež se žení se svým Vyvoleným, spása – koruna věčnosti: „I posadil se ke mně a oni odšedše, přinesli hned na nějakém rouše korunu a položili jí nejprve na stůl, potom mládenci tomu na hlavu stavili, potom mně, potom mi jí z hlavy sňali a do rukou dali.“⁴⁶ Námět Ženicha a Nevěsty pak vrcholí v půvabné vizi z 18. ledna 1628, na motivy Písně písní, tato vize je rovněž prolnta se zpěvem žalmů, dokonce dvanáct z nich zpívá Kristýna svému Ženichovi v samém závěru vize.

⁴¹ Vidění 169 B/56. Srov. Lux e tenebris, s. 61/Offenbahrungen, s. 154.

⁴² Lux e tenebris, s. 7/Offenbahrungen, s. 7–9.

⁴³ Vidění, 142 B/2 (Jer 1,5), srov. Lux e tenebris, s. 7/Offenbahrungen, s. 8.

⁴⁴ Vidění, 142 B/2.

⁴⁵ Vidění, 143 A/3–144 B/6; srov. Lux e tenebris, s. 7–9/Offenbahrungen, s. 9–13.

⁴⁶ Vidění, 144 A/5 (Srov. Lux e tenebris, s. 32/Offenbahrungen, s. 75).

Závěry

Symbolická hloubka a trvalá obliba zjevení Kristýny Poniatowské spočívá dle mého názoru poněkud jinde než jen v jejich apokalyptických motivech, na které jsme se soustředili. Přesto je zřejmé, že tyto motivy tvoří nedílnou a v podstatě převažující a dobově citlivě vnímanou a typickou součást vizí Kristýny. Nejvíce biblických aluzí představují právě odkazy na starozákonní prorocký spis Daniel a především na apokalyptické Zjevení sv. Jana, které na něj ostatně v mnoha obrazech navazuje. Pominout nemůžeme rovněž 4. knihu Ezdrášovu jako původní pramen symboliky lva a orla. Teprve poté následují ve zjeveních narážky, citace a zpívání četných žalmů, které samy o sobě hrály velmi důležitou a dosud podceňovanou roli. Vytvářely okolo prorokyně totiž společenství intenzivních modliteb a útěchy v těžkých dobách pronásledování evangelické církve, jež začíná vrcholit okolo roku 1627. Ve zjeveních samozřejmě nechybí aluze na další prorocké spisy (zvláště na proroka Izajáše či Jeremijáše) a další biblická místa ze Starého i Nového zákona se zvláštním akcentem na Píseň písní (motiv Nevěsty).

Co se týče apokalyptických motivů, můžeme shrnout: Poniatowská v reuelacích uplatňuje dobově populární heraldickou lví symboliku (rozsáhlá „lví“ zjevení ze 13. a 17. ledna 1628), rovněž vidění o zkáze všech bezbožných (katolíci) a záchraně vyvolených (evangelíci) na základě jednoduché geografie spásy a konečně i výroky o vyvoleném panovníkovi a jeho korunovaci se dají označit spolu s častými a převažujícími motivy ze Zjevení sv. Jana jako celkem běžné komponenty dobové politicko-náboženské propagandy a vizionářství v první polovině 17. století, které mají bezprostřední paralely ve vizích dalšího „Komenského“ proroka Kryštofa Kottera i v dobové letákové literatuře. Určitou výjimku však představuje apokalyptický motiv Knihy, kterým je Poniatowská dle mého názoru specifická.

Tím ale vize Kristýny svůj obsah nevyčerpávají. Poniatowská ve zjeveních i mimo ně ztělesňuje pro své okolí především krutě pronásledovanou, rozptylovanou pravou vyvolenou církev a její stylizace nachází v jakémsi třetím stupni své vyvrcholení v identifikaci s postavou Nevěsty Kristovy, vyvolené duše. Nevěsta – Kristýna se stýká se svým Ženichem – Kristem a prožívá s ním četné důvěrnosti vyvěrající z poetiky Písně písní a žalmů, ale i ze Zjevení sv. Jana – apokalyptické motivy tedy nechybí od počátku i zde. Tento půvabný eroticko-náboženský motiv značnou měrou přispívá mimo jiné půvabné obrazy k poetičnosti a symbolické hloubce zjevení,

jež se proto nedají vnímat jen jako pouhá směsice apokalyptických motivů a protikatolická politicko-náboženská propaganda proti Antikristu – papeži a Habsburkům. I proto mohly být revelace Kristýny díky svému půvabu a symboličnosti čteny i nadále jako svého druhu specifická náboženská poezie v próze a vydávány německy, např. ještě v roce 1711 jako *Höchstverwundersame Offenbahrungen* s poukazem: „wegen ihren sonderbaren Annehmlichkeit“.⁴⁷

Apokalyptické motivy ve zjeveních Kristýny Komenský rovněž zapracoval do svého traktátu *O pravých a falešných prorocích* (1629), kde na základě Písma a vizí soustavněji shrnuje, ve svém díle vlastně poprvé a nikoli stylizovaně (jako např. v *Truchlivém* [1622–1623]), své eschatologické výhledy. Apokalyptické motivy vizí a Komenského traktát tak otevírají dle mého názoru novou cestu k zamyšlení nad diskutovaným počátkem chiliasmu Jana Amose.

---

⁴⁷ *Offenbahrungen*, s. 1.